Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

ԲԱՑՈՒՄ 1875 ԱՄԻՆ

ԴԻՍՏ ԺԲ.

26 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1875

ԻՐԱԽՈՒՆԵՑ ԵՒ ԳԱՐՏԵՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ
1875

ԳԻՒՂՆԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

ՄԱՅՐ ԴԻՒԱՆ

Սահակ Աբրահամեան	վարչ.	Ա.	ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Ռուսինեան	էֆէնտի	Բ.	»
Բրիստոսատուր Ղազարոսեան	»	Գ.	»
Համբարձում Ա. Աբրահամեան	»	Ա.	ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Գարեգին Մելիքեան	»	Բ.	»
Պօղոս Պառնասեան	»	Գ.	»

ՁԵՌՆՀԱՄՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Տ. Խորէն Արքեպիսկոպոս Նարպէյ — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Տ. Յովհաննէս Ռ. Միրզան
Նիկողոս Աբրահամեան — էֆէնտի

ԴԱՍՏԻԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Տիգրան Կիւլուֆեան — էֆէնտի — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Գէորգ Պոխոսեան — »
Պարէն Կիւմրիկեան — »

ԿԱԼՈՒԱՅՈՑ ԴԻՒԱՆ

Բրիստոսատուր Ղազարեան — էֆէնտի — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Յովհաննէս Աղուսուրեան — »
Բարսեղ Հապաճեան — »

ՀԱՄԱՐՔԱԼՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Սուրէն Պէշիկեան — էֆէնտի — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Յովհաննէս Լուսեան — »
Սաքոն Միրզոյեան — »

ՑԵՄԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Սարգիս Սէյիան Տիրոյ — էֆէնտի
Տիգրան Կիւմիշկիւրտեան — »
Օգսէն Խաչատուրեան — »

ԻՐԱՒԱՄՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Տ. Մատթէոս Վ. Խշմիրեան — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Տ. Գրիգոր Բ. Աշճեան
Սինեքերիմ Սանուկեան — էֆէնտի

ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Կարապետ Շահպազեան — էֆէնտի — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Յոսէֆ Մազլումեան — »
Սուրէն Փոսթաջեան — »

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵՒՆ ԴԻՒԱՆ

Խաչատուր Մխաբեան — էֆէնտի — ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Կարապետ Խաչիկեան — »
Յարութիւն Մկրտիչեան — »

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ

ԲԱՑՈՒՄ 1875 ԱՄՍԻՆ

ՆԻՍՏ ԺԲ.

26 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1875

ՆԱԽԱԳԱՀ. — ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍ ՍԲԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ
ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — ՍՏԵՓԱՆ ՓԱՇԱ ԱՍԼԱՆԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՔ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՔ

ԵՊԻՍԿՈՊԱՆՔ

1. Գրիգոր Արքեպիսկ. Բ. Պ
2. Խորէն » Նարպէյ Բ. 2
3. Աստրատոս Վ. Ռոտրիգանց
4. Գարեգին » Թաղիադեան Բ. 2
5. Խորէն » Կիրոյեանց Բ.
6. Կարապետ » Սերոբեան Բ. Պ
7. Հովսեպ » Դիմաքսեան Բ.
8. Մատթէոս » Իզմիրլեանց
9. Յովհաննէս » Փոսթաջեան
10. Ներսէս » Աղալեան
11. Պօղոս » Խալատեան
12. Եղիշէ » Ագաշէրէք Բ.
13. Աբրահամ Բ. Մամբրէեան Բ. 2
14. Գէորգ Աղտրուէք Բ. 2
15. Գրիգոր Սէլիմեան Բ.
16. Խորէն Փէշլիմանեան Բ. 2
17. Յարութիւն Սերոբեան Բ.
18. Յովհաննէս Մկրեան Բ.
19. Սուրբան Սանտիանոսեան Բ. 2
20. Սահակ Տ. Սարգսեան

ԱՇԻԱՐՀԱՆԱՆՔ

(Ա. Վիճակ)

Գուսկտամու, Կիլտիկ վարչ. և Գուսկտամուի դուրս

21. Գրիգոր Պէրպէրեան Բ.
22. Գէորգ Ստեփանեան
23. Խաչիկ Մանկասարեան
24. Կարապետ Ազարդմանեան Բ. 2
25. Հարութիւն Սարգսեան Բ. 2
26. Մինաս Գասպարեան
27. Յովհաննէս Խօրասանեան Բ. 2
23, Յովհաննէս Պէյազեան
20. Յովհաննէս Սուրէնեան Բ. Պ
30. Ն. Մէլգոսեան Տօրթեան
31. Պօղոս Պառնասեան Բ. 2
32. Պետրոս Պէրբէրեան
33. Բուսինեան Բ.
34. Սարգիս Ազարէգեան Բ. Պ
35. Սահակ Ակրոս Բ.
36. Սինեքերիմ Սանուկեան Բ. 2
37. Փէշտրմաճեան Տօրթեան

(Բ. Վիճակ)

Պէշիկթաշ

38. Բարսեղ Հապաճեան Բ.
39. Կարապետ Ս. Խիթարեան Բ.
40. Յարութիւն Մարդարեան

*Էլէնիգու

Զատրգիր

71. Կարապետ Շահպազեան Բ. 2
72. Մկրտիչ Մուրատեան Բ. Պ

Նարիրգարիս

73. Յակոբ Եկմէկիրեան Բ.

Լենինգրադի, Սամարքիոյ

74. Օգսէն Խաչատրեան Բ.

Թոխատիս

75.

Լյուց Ս. Լեոնս եւ Ս. Աստուածածին

76. Գարեգին Յ. Մելիքեան Բ. 2

Գուրուչիշվիլ

77. Աստիս Իսկիսարեան Բ.

Հիսար եւ Պոյաճի գիւղ

78. Յովհաննես Նուրեան

Նոր գիւղ եւ Արլենիա

79. Ղազար Հովսեան Բ.

Պալատ

80. Աստուր Գուլչատալեան
81. Մկրտիչ Գ. Լուսեան Բ.
82. Յովհաննէս Կրմիկեան Բ. Պ

Բարակիսիրիկ

83. Յարութիւն Զէնճիրճեան Բ. Պ
84. Յարութիւն Գ. Տատեան Բ. Պ

(Ե. Վիճակ)

Սամարիա

85. Աշեկան Պէշիրեան Բ.
86. Աւետիս Քօլոլեան Բ. 2
87. Եղիազար Մելիքեան Բ. Պ
88. Մինաս Ճանճանեան
89. Յակոբ Բաղդասեան Բ.
90. Յակոբ Ամատեան
91. Նազարէթ Շահպազեան Բ.
92.
93.
94.

Խասգիւղ

95. Առաքել Աւետիս Տիրրի Բ.
96. Խաչատուր Գ. Մխաքեան
97. Իւթիշոս Պէյլիկեան Բ.
98. Սարգիս Արապեան Բ.
99. Սարգիս Արբաշատեան Բ.
100. Սիմոն Մէքսէյլեան Բ

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՔ

Կարին

101. Մանուկ Ալանեան

Քնարահեա

102

Այրիանուոյշ

103. Ռուբէն Կիւմիշիկրտանեան Բ. 2

Նիկոմիդիա

104. Տիգրան Կիւմիշիկրտանեան

Սկե

105. Պետրոս Մխաքեան Բ.

Զարահիսար

106.

Արարկեր

107. Կարապետ Խաչիկեան

Բաղէշ

108

Պրուսա

109. Բրիստոսատուր Ղազարոսեան

Լիդոկիա

110. Մելքոն Հարանեան Բ.

Սեւասիա

111. Համբարձում Աբահանեան

Բալու

112. Յովհաննէս Աղեանորեան Բ.

Լեղեսիա

113. Յակոբ Խաթիշեան

Մանիսպրիա

114.

Հանդիս

115.

Երզնկա եւ Բարեկրդ

116.

Թէքիրտաղ

117. Տիգրան Գ. Սինանեան Բ.

Կեսարիա

118 Մատթէոս Մ. Այվազեան Բ. Պ

Խարբերդ

119. Յովհան Եաղճեան

Պաղբինակեր

120. Յովհաննէս Յովակիմեան

Մուշ

121. Սարգիս Պ. Պ. Փարաղեանց

Տիվրիկ

122.

Զէյթուն եւ Մարաշ

123.

Տրապիզոն

124. Մկրտիչ Կիւրճեան Բ.

Պաղտատ

125.

Տիգրանակերտ

126. Թադէոս Թէրլեան

Վան

127. Սիմոն Մարտուտեան Բ. Պ

Այրարատ

128.

Հաշկոյ եւ Այնթապ

129.

Սեբաստիա

130. Մկրտիչ Մելիքեան

Ռուսհուրի

131.

Կարս

132. Աբրահամ Յ. Այվազեան Բ.

Զմշկիածագ

133. Համբարձում Աբրքէշիշեան

Գանգատիա

134

Աստանա

135 Սիմոն Պ. Նորատունկեան Բ. Պ

Սրղերդ

136. Մատթէոս Ալիքանեան

Լոզգատ

137. Լազարոս Պալեազեան Բ.

Մարաթիա

138.

Իզմիր

139.

Եգիպտոս

140

ՕՐԱԿԱՐԳ

Վերաքննութիւն Յանձնաժողովոյ. — Երկրորդ ընթերցումն առաջարկեալ փոփոխելի տրամադրութեանց. — Վիճաբանութիւն Ա. Յովհաննէսի վրայ, որ պարունակէ վարչական մարմնոյ՝ Ժողովոց, խորհրդոց և հոգաբարձութեանց կազմակերպութեան վերաբերեալ փոփոխութիւնք։

ԱՏԵՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Ատենի բացման ժամն անցած էր, երբ տակաւին Սրբազան Պատրիարք Հայրն՝ վախճանեալ Տ. Յովհաննէս քահանայի օծման, և Փափաղեան երիտասարդ Տիրան էֆէնտիի յաղարկաւորութեան հանդիսից պատճառաւ վերադարձած չէր։ Ուստի Ատենապետ փաշայի հրաւիրանօք Տ. Ներսէս վարդապետ Ալանեան առաջնորդական Դեսպան բազմելով, Ատենը բացուեցաւ ժամը 8ին ի ներկայութեան 30 երեսփոխանաց, որոց թիւն ի վերջոյ 43 ի յանգեցաւ։

Զ.

Բնդունելութիւն նախընթաց նստի առենագրութեան

Ատենապետ փաշան հրաւիրեց երեսփոխանները նախընթաց նստի առենագրութեան վրայ դիտողութիւն եթէ ունին՝ ընել. սակայն դիտողութիւն ընող չեղաւ, և առենագրութիւնը քուէի դրուելով ԸՆԴՈՒՆԵՑԱՒ Ժողովն։

Զ.

Բացակայութիւն

Ատենապետ փաշան օրինաւոր պատճառաւ բացակայ գտնուելու հարկադրեալ երեսփոխանաց անունները Ժողովին հաղորդեց, որք են

Աղաբէկեան Սարգիս էֆէնտի
Զէնճիրճեան Յարութիւն »
Կրմիկեան Յովհաննէս »
Մելիքեան Եղիազար »
Պահէզարուլեան Միհրան »
Սիրլինեան Յովհաննէս »

ՕՐԱԿԱՐԳ

Վերաքննութիւն Յանձնաժողովոյ. — Երկրորդ ընթերցումն առաջարկեալ փոփոխելի տրամադրութեանց. — Վիճաբանութիւն Ա. Յովհաննէսի վրայ, որ պարունակէ վարչական մարմնոյ՝ Ժողովոց խորհրդոց և հոգաբարձութեանց կազմակերպութեան վերաբերեալ փոփոխութիւնք։

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Օրակարգին համեմատ այսօր դարձեալ Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդրոյն ալիսի դրաղինք։ Ժողովը կը յիշէ որ նախընթաց նստին մէջ որոշում տրուեցաւ վիճաբանութիւնը շարունակել. ուստի խօսք ուզողները կը հրաւիրեմ իրենց անունն արձանագրել տալ կարգաւ։

Առաջին խօսքը Մանկասարեան էֆէնտիին է։

ՄԱՆԿԱՍԱՐԵԱՆ Խ. ԷՖ. — Վիճաբանու-

թեան տարիոց եղող խնդիրը կարծիք հաւանցընել կը պահանջէ և ո՛չ խօսք. նպատակս մեր ամենուն նպատակին է, իսկ կարծիքս մինչև յարդ յայտնուածներէն և ոչ մին է։ Առաջարկութիւն բերող երեսփոխանաց մէջ թէև գովելի ջանք մը կը տեսնուի կարծեաց համաձայնութիւն դոյացնելու համար, բայց տարիա մեծամասնութեան համոզումը չենթադրեր ըստ իս՝ թէև փոխադրուած համաձայնութիւնը դոյացած լինի։ Շատ համառօտ պիտի խօսիմ, այնքան համառօտ՝ որ թերևս իմ խօսքերս պարզապէս դիտարկութիւն համարուին առանց ապացոյցի։ Երիա նշանագրան ընտրած եմ խօսելու համար. մէկով կուզեմ հայկոյնել թէ ինչո՞ւ այսքան ճոպաղեցաւ վարչական կազմակերպութեան խնդիրը. և երկրորդովն ալ կուզեմ բացատրել թէ ո՞րն է ամենէն լաւ միջոցը զոյն լուծելու։ Վարչական կազմակերպութեան խնդիրը մեր օրակարգին Ա. խնդիրն ընելու համար քուէ տալուս կը զղջամ եթէ երբէք տուած եմ. այս ճոպաղեցաւ այս խնդիրը՝ վասն զի սխալ էր իր ծագմանը մէջ, սխալ է նաև իր ներկայացմանը մէջ։ Ահա ըստ կանոնաց արտաքնութեան հաստատեմ այս ըսածս, որպէս զի հասկցուի թէ ազնիւ սխա՞լ թէ ոչ ուղիղ ճամբով այս խնդիրն եկած է հոս։ Վերաքննութեան պրոմանաժամը շատոնց լրացած է. այս ուղիղ է, և պէտքն զգալի եղած. չա՛տ լաւ. բայց որովհետև վերաքննութիւնը մասնակի ընել որոշուած էր, և վարչական կազմութեան խնդիրն իրրև մին փոխարերի ստանդրութեանց նկատուելով վիճաբանութեան ենթարկուած է, ահա այս տեղ ես ուղղութիւն մը չեմ տեսներ. սրխալը ցուցնելէ ետև բացատրութեանց մէջ մընալ չեմ ուզեր, ահա՛ այս եզանակաւ խնդրոյն ներկայացումն՝ որ սխալ է, պատճառ եղած է այսչափ շփոթութեան և դժուարութեան մէջ իյնալուն։ Հաստատեմ թէ այս սխալն իմ երեւակայութեանս մէջ զոյութիւն ունեցած լինի, հապա ինչո՞ւ խնդրոյն այս տարտամ վիճակը. միթէ կրնա՞ր բանել թէ խնդիրը բնութեամբ անլուծանելի է. ո՛չ. ուստի կրնամ թէ որովհետև խնդիրը քաշկռտելով հոս եկած է, անոր համար կը չարչարուինք. ատոր ապացոյցն է ա-հա, որպէս Վարչութեան անդամոց ամենն ալ կը մերժեն, փոխարութեան պէտք չեն տեսներ և հին գրութիւնը կը պաշտպանեն. ինչպէս եկաւ և ո՞վ բերաւ հոս այս խնդիրը, քանի որ Վարչութեան անդամներն՝ որ մեղի չափ և թերևս մեզմէ աւելի անձնուէր ու փարձառու են, այդ պէտքը չեն զգար. ասանք թոչակաւոր կամ վարձատրեալ չեն՝ որ աչք գոցած ըլլան, և քանի թէ ամենեին փոխարութեան պէտք չկայ. զատ՝ տեսաչ խարհրդոյ և հոգաբարձութեանց վիճակը բարւոքելու համար ա-նոնց կազմական գրութիւնը փոխարութեան ենթարկել կուզէք, բայց անոնք լաւ և անտարբեր իրենց պաշտօնը կը շարունակեն, և դիտզրութիւն կամ դանգատ մը ըրած չունին իրենց համարատուութեան մէջ գտնել այն օրէն ի վեր՝ որ վերաքննութեան գոնները կանակի վրայ բացուած են, դիտողութիւն կամ կարծիք մը յայտնելին թէ այս գրութիւնը դէշ է ասելն. ասանկ բան մ'ալ չկայ։ Ըսի թէ խնդիրը սխալ է իր ծագմանը մէջ, սխալ է իր ներկայացման եղանակին մէջ. այս բանս հաստատելու համար հերիք կը համարիմ յիշեցնել ատենագրութեան մէջ նշանակուած այն խնդրոյ վերնագիրն՝ որ կ'ըսէ. Կազմակերպութիւն վարչական մարմնոյ, ժողովոց, խորհրդոց եպրն։ Կը հարցնեմ, տեսարք երեսփոխանք, մի թէ այս ժողովն ինքզինքը վարչութենէն դո՞ւրս կը համարի. միթէ Ազգն այս ժողովը Վարչութեան և իր մէջ իրրև հակակշիռ՝ այն է քննրոյ կարգա՞ծ է թէ ոչ ամենն ունեցածը չունեցածն անոր տուեր և բսեր է, ա՛ռ Սահմանադրութիւնը և անոր հաւանցուցեր զործէ։ Այս երեսփոխանական ժողովը հարկաւ զիտնալով որ հոս թէ օրէնադրական և թէ գործադրական իշխանութիւն կայ, օրէնադրականը միայն իրեն վերապահելով՝ իր կողմէ գործադիր իշխանութիւն մը կարդեր է, պէտք է որ այս գործադիր իշխանութիւնն ալ իր կողմէ ուրիշ գործոց մարմին մը կարդէ. որովհետև ես գործերն ու գործադրելն իրարմէ տարբեր կը նկատեմ։ Դարձեալ թէ այս իմ առաջարկած գործոց մարմինը, ժողովոց կամ խորհուրդ, որ և է անուանով ալ ըլլայ, ի՞նչ կերպով իր մէջ աշխատութիւնը բաժնելու է, այս կէտին վրայ

հարկ չեմ տեսներ կարծիք յայտնել. միայն թէ բան որում՝ այս երրորդ ժողով կամ խորհուրդ անուանով գործոց մարմին մը ունենալուն նկատմամբ իրաւատութեան և պատասխանատուութեան կնճիռներ ծագեցան, այս կնճիռները լուծելու համար լաւագոյն միջոցն ո՞րն է նէ՝ այն պէտք է նայինք։ Այդ պաշտօնական մարմինը մինակ յանձնարարութեամբ, այսինքն գործադիր իշխանութեան յանձնարարութեամբը պէտք եղած գործոց կը ձեռնարկէ և իր որոշումները կը ներկայացնէ վաւերացուելու համար. տարիոց կ'ըլլայ ամենօրեայ համարատուութիւն մը. հարկ չկայ տարեկան համարատուութեան, զի ամեն ինչ գործադիր իշխանութիւնը պիտի վաւերացնէ, չէ թէ որոշուելէն ետև ոչ նէ վաւերացնէ և չուզէ նէ չվաւերացնէ. ոչնոպէս չէ. այլ որովհետև գործերը յանձնարարած ատեն բաւական կը հասկնայ ի՞նչ է յանձնածը, և իր յանձնարարութեան համեմատ որոշում եղած ատեն, ատիկ կը հետևի վաւերացնել, ուստի պատասխանատուութեան ալ հարկ չմնար։ Այս պատասխանատուութեան խնդրոյն մէջ ես բոլորովին համակարծիք եմ Փոխադրեան էֆէնտիին հետ. եթէ ինքնօրինութիւն մ'ունի մեր ազգը, ներքին գործոց նը-կատմամբ է. այդ ինքնօրինութիւնն՝ որուն ազգը տէր եղած է տիեզերական օրէնքով, Ֆէրմանով և Պէրատով, ինչո՞ւ զանենք. անոր համար ըսի թէ համամիտ եմ Փոխադրեան էֆէնտիին. սոյդ է որ պատասխանատուութիւնը չարացուիր, սակայն այս՝ այնպիսի գործոց համար է որ ենթադրուին անդամ խնդիրութիւն չէ. ի՞նչ գործոց համար է մեր պատասխանատուութիւնը. – վանքերու, դպրոցներու և այլ հաստատութեանց բարեկարգութեանց համար. ասանք մեր ներքին գործերն են և արդէն բովանդակուած են մեր Սահմանադրութեան մէջ. եթէ Սահմանադրութիւն մը ունինք և Բ. Դուռն ալ զայն վաւերացուցեր է, կարծեմ այս պատասխանատուութեան խնդիրն անոր մէջ լուծուած է արդէն։ Մեր քաղաքական կեանքն, ինչպէս նաև ընտանեկան կեանքերնիս սահմանադրեալ չեն. իսկ մեր ազգային ներքին գործերը սահմանադրեալ են. երբ սահմանադրութեան համեմատ մեր ներքին գործերը անօրինենք, բնաւ պատասխանատուութիւն չկրնար ծագիլ անկէ։

Կեղրակացնեմ խօսքս ըսելով թէ՝ պատասխանատուութեան խնդրոյն նկատմամբ Փոխադրեան էֆէնտիի ըմբռնումը կ'ընդունիմ, առաջարկութեանց մէջ Ս. Սիրաչեան էֆէնտիի հրահանգական մասը կ'ընդունիմ, Լութիմեան էֆէնտիի առաջարկած աշխատութեանց բաժանման կէտը կ'ընդունիմ, և ասոր հետ իմ առաջարկած երրորդ ժողովն իրրև գործոց մարմին քանի մը հատուածներու կրնայ բաժնուիլ. իսկ Ռուսինեան էֆէնտիի առաջարկութեան գալով՝ անոր գործածած զեղեցիկ բառերն ու ոճերն ամենը մէկէն կ'ընդունիմ, բայց ի խնայողն և պարունակութենէն։

ԱՏԵՆԱԳՐԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքն Սոխմարեան էֆէնտիին է։

ՍՏԻՄԱՐԱՃԵԱՆ Գ. ԷՖ. — Սահմանադրութիւնը հաստատուած օրէն անոր գործադրութեամբն Ազգը չկրցաւ կատարելապէս գոհ ըլլալ. ազգին ամեն գործերն իր փափաքին համեմատ չկրցին կատարուիլ. անոր համար վերաքննութեան խնդիրն երևան եկաւ։ Բայց պատճառը փնտռենք թէ ի՞նչու ազգին գործերն ըստ արժանւոյն չկին տեսնուիր. ես կ'կարծեմ որ եթէ ժողովներն չարաթը մէկ անգամն աւելի գումարուէին՝ բաւական կրնար ըլլալ. ինչպէս որ ասկէ առաջ ալ ըսող եղած է, դժբաղդութիւն մ'է մեր ազգին համար որ չկրնար իր ժողովականները վարձատրել, որպէս զի անոնցմէ ալ կատարեալ ծառայութիւն ստանայ։

Բանի որ այս չենք կրնար, պէտք է որ մեր հիմակուան ունեցած վիճակին հետ յարմարցընենք։ Զանազան առաջարկութիւններ եղան, որոնք կ'կրկնեմ, թէ բոլորովին աւելորդ կրնային համարուիլ եթէ ժողովներնիս աւելի յանախ գումարուէին։ Ես ալ առաջարկութիւն մը պիտի ընեմ, բայց ոչ թէ նոր բան մը պիտի պահանջեմ, այլ հին գրութեան վրայ փոքր բարեփոխութիւն մը պիտի առաջարկեմ։ Չեմ ը.դունիր այն առաջարկութիւնը՝ որ տեսուչ անուանով նոր մարմին մը կազմել կ'պահանջէ. նոյնպէս չեմ ուզեր համոզուիլ ուրիշ առաջարկութեանց։ Ամ-

կատելով որ ազգերնիս երեք տեսակ գործեր ունի, այն է քաղաքական՝ կրօնական և խառն գործեր, ունենք երեք ժողով, կրօնական, քաղաքական և խառն ժողով անուամբ. սակայն ալ կասակցութեան կողմէ արդէն հրամայուած ժողովներ են և մեր գործոց տեսակներուն կ'համապատասխանեն։ Այս միայն ոչխարի առաջարկեմ որ Խառն ժողովը ալ մեայուն և մշտական ըլլայ միւս երկու ժողովոց հետ. այսինքն՝ Կրօն. և Քաղ. ժողովները բաղկանան 18 ական անդամներէ, և այս երկու ժողովներն իրենց մէջէն մէկ մէկ պատգամով, մեայուն Խառն ժողով մը կազմեն։ Այս կերպով ժողով մը յաւելցած կըլլայ, խառն գործերը կ'բաժնուին և ժամանակ չկորսուիր. Բ. Դանէն ալ նոր և զօրաւոր բաներ պահանջելու հարկին մէջ չենք գտնուիր։ Իսկ տեսուչ խորհուրդներն իրենց գտնուած արդի դրութեան մէջ կրնան շարունակել։ Այսքան ամիսներ իրարու հետ կապուած են և ամենքը մէկէն Ազգ. ժողովին պատասխանատու։ Իմ համոզումս այս է, բայց կարծեմ թէ այս բաժանմանը ալ բան մը բրած չենք ըլլար, ինչու որ ներկայ պատկառելի ժողովը չէ կրցած յաջողիլ իւր պարտականութիւնը կատարելու մասին. ամենն առեն կրնենք թէ երեսփոխանական ժողովն օրէնսդիր է. բայց օրէնք չենելը շատ տեսած. մեր ժողովներն օրինադիրը կամ հրահանգ մը չունին իրենց ձեռքն որ ըստ այնմ վարուին և անօրինեն ազգային գործերը։ Մէրսիէլեան Սիման էֆէնտին հին գրութիւնը պաշտպանեց. ես ալ անոր հետ ձայնակից եմ. միայն տա բարեփոխութիւնը կատարեցէք որ խառն ժողովը մշտական և մեայուն ըլլայ։ Այսկէց զատ, Ազգային Ժողովն՝ որ զանազան դիւանները ունի իւր մէջ, կրնայ անոնց յանձնել որ Վարչութեան ժողովոց համար պէտք եղած օրէնքները կամ հրահանգները շինեն պատրաստեն, որպէսզի այնմանէ ալ օրինադիրը մը ունենան և ըստ այնմ ընթանան, այն ատեն կարծեմ կատարեալ սահմանադրական վարչութիւն կրնանք ունենալ։ Հիմակու հիմա այսչափ է իմ դիտողութիւնս և սակէ աւելի բանէրիր մը չունիմ.

ԱՏԵՆԱԳՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքը Ճաֆիմաֆիական էֆէնտիին է։

ՃԱՖՃԱՖԵԱՆ Մ. ԷՖ. — Երեսփոխան տեսարը, Վարչական կազմակերպութեան նկատմամբ ոչ թէ նոր առաջարկութիւն մը ընել, այլ արդէն եղած զանազան առաջարկութեանց վերաբերեալ դիտողութիւններս համառօտիւ յայտնել է փափաք։

Մէրսիէլեան էֆէնտին նախանցեալ վարչական մարմնոյ ներկայ կազմակերպութիւնը բաւական համարելով, միայն թէ խորհրդոյ և հոգաբարձութեանց զատ զատ կանոններու կամ հրահանգներու պէտք ունենալը կառաջարկէ. սակայն ներկայ վիճակին մէջ ազգային գործերը ընթացիկ դիրքի մը վերածելու իրր զարման նոր նոր կանոններ սահմանելը՝ արդէն կանոններով բեռնաւորեալ օրէնքներս փոխանակ համառօտելու և Վարչութեան շատ մը ճապաղեալ կազմութիւնը փոխանակ ըստ կարելւոյն ուղիղելու, կանոնակն զէր մ'ալ աւելցնելէն ուրիշ արդիւնք չունենալուն փոքրուտ անձանց և ոչ մէկը կարծեմ չի տարակուսիր։

Երկրորդ՝ ներկայ գրութեամբ վարչական մարմնոյ անդամոց շատութիւնը փոքրաթիւ ըլլալէն ուրեմն օգտակար կը դատէ, և ժողովական համամտութիւնը որ սակաւաթիւ անդամոց մէջ դիւրութեամբ կ'գոյանայ, միտակոր կ'համարի։ Այդպարեւ ժողով մը երբ միայն օրէնսդրական պարտոն կ'վարէ, որչափ բազմութիւն ըլլայ, և անհամամիտ գտնուելով կարծիքները ընդհարուին, այնչափ խնդիրները կ'ուշացուին, սակայն գործադիր ժողովոց համար ոչ այնպէս. այլ ընդհակառակը որքան սակաւաթիւ ըլլան և համամիտ գտնուին, այնքան շի վհատելով կը գործեն. ինչպէս որ մեծ ազգայ երեսփոխանական ժողովները հարիւրաւոր, իսկ պաշտօնէութիւնը երկրին վերհասկեալն յանձնուած նախարարէ մը բնարուելով փոքրաթիւ և սովորաբար համակարծիք անձերէ կը բաղկանայ. այս է ահա սահմանադրական ազգայ գործնական օրէնքը, և կրնամ ըսել որ մեր վարչական ընթացքը շատ անգամ կասեցնող գլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ մեր բնարութիւնները այս սկզբան համեմատ ըլլալուն փոյթ չի տարուիլն է։

Երրորդ՝ Քաղաքական ժողովոց հաւասար ուրիշ խորհուրդ մը հաստատել և պաշտօնեին բաժանելը իշխանութեան բաժանում կ'կարծէ, բայց մեր ազգային իշխանութիւնը յայտնի է որ ազգէն կը բղխի և երեսփոխանական ժողովոց մէջ կասկածաբ։ Այս անայլայլելի օրինաց ազգային ժողովը իրր ակր և հեղինակ օրէնսդիր և գործադիր իշխանութեան, իր մասկ ներկայացուցիչ և գործադիր իշխանութեան պետ և զբաղեցուցիչ Սրբազան Պատրիարքը ընտրելէն ետքը՝ օրենսդրական իշխանութիւնը իրեն վերապահելով, Սրբազան Պատրիարքի նախագահութեանը ներքև գործադիր ժողովներ կամ խորհուրդներ կ'կազմէ, և իր օրէնսդիր իշխանութեամբը ազգին շահերուն պահանջմանը հետևելով ազգային պաշտօնեաները ուղղ մէկ ժողովի ուղղ քանի մը ժողովի կամ խորհրդոյ կ'յանձնէ. որոնք Սրբազան նախագահի միջոցաւ իրենց պաշտօնին մէջ սահմանափակուած գործադրական իշխանութիւն մը կ'վարեն։ Այս իշխանութեան ծագումը և սահմանը այսպէս ըլլալով, Ընդհանուր ժողովին ընտրեալները պաշտօնէութիւն է միայն և ոչ իշխանութիւն. հետևապէս սահմանուած բաժանումը պաշտօնի բաժանում է և ոչ իշխանութեան, գործադրական իշխանութեան ամբողջութիւնը միմիայն Սրբազան նախագահի վրայ ամփոփուած ըլլալու օրինաց։ Գալով յարաբերական խնդրոյ Սրբազան Պատրիարքի և անոր աջակից մէկումը յանձնելու, և եթէ տեսուչ խորհուրդները ջնջելով, ազգային բոլոր պաշտօնները Քաղաքական ժողովոց յանձնելու առաջարկութեանց, երբ ամիրայական իշխանութեան սկսած թուականէն մինչև այսօր ազգին վարչական ընթացքին վրայ հայեացք մը ընենք, չեմ կարծեր գտնուիլ ժամանակ մը որ ազգին յարաբերական խնդիրները պատրիարքի կամ անոր աջակից մէկումը յանձնուած ըլլան, այլ ամենն խնդիր ժողովով որոշուած են, թէև գործադրութիւն ներազդեցութեան տէր մասնաւորաց յանձնուած ըլլայ. որովհետև այնպիսի փափուկ խնդիրներ կ'ծագին, որոց մէջ սխալ մը գործելը ազգին կեանքը վնասել է։

Իսկ ներքին գործոց տեսչութեան ամիրայական իշխանութենէն բաժնելը, ամենց մինչև յարաբերական գտնուելուն թուականէն սահմանուած օրէնք մի է, զոր նախկին դերազոյն ժողովը ալ յարգած և զոր սահմանադրական օրէնքն ալ հաստատած է։ Ուրեմն մեր Քաղաքական ժողովը քանի որ ի պաշտօնէ նոյն ամիրայական իշխանութեան փոխարէն ճանչցուելով անոր դիրքը ունի, ազգին բոլոր գործերը անոր յանձնելը այն հին և դատապարտեալ օրէնքը կրկին հաստատել է. բայց ներեցէք ինձ ասել Տէրերդ, որ այս տեսակ հիմնական օրէնքները եղծել առաջարկուած ժամանակ, պէտք է յիշել անգամ մ'ալ որ մեր թիկանց վրայ հսկող ազգ մը կայ, որ միշտ խոհական ընթացք և օգտակար պրոշումներ կապակ։

Վերջապէս Տէրերդ, այսքան մեր առեանը թէև շատ մը տարբեր ձևերով բայց որոշ նրպակաւ երեք կերպ առաջարկութիւն կայ, մէկը ներկայ կազմութիւնը պահել, մէկն ալ տեսուչ խորհրդոյ պաշտօնները ալ բաղաքականին յանձնելով հիմնական փոփոխութիւն ընել, բայց առաջինը ապարդիւն և երկրորդը վնասակար դատուած ըլլալէն զատ, ձեր կամաց և որոշմանը դիմաց հակառակ կը նկատեմ. որովհետև ներկայ կերպը պահելու վերաբերեալ վիճաբանութիւնը արդէն գրուած և վճռուած է, ինչպէս որ առաջին նիստին Աստենապետ փաշայն խնամուն հարատարութեամբ յայտարարեց. իսկ երկրորդին դարձեալ, ինձ այնպէս կ'թուի որ սահմանադրութեան օրինական մասերը ոչ թէ հիմնովին փոխելով նոր օրէնք յօրինել, այլ սահմանուած օրէնքը բարեփոխել է ձեր որոշումը։ Եթէ իրաւ այսպէս է, ուրեմն պատկառելի Ժողովդ պաշտմանցը յարգուելու մասին նախանձախնդրութիւն և Դիւանի ուշադրութիւնը կը հրաւիրուի։

Իսկ երրորդը որ է տեղեկագրին առաջարկած կերպը, եթէ անձնական նկատումներէ և անխտահութենէ ազատ մտաւոր բնութեամբ, յանձնային փարատեալ կերպի վրայ հիմնուած, և բարձրագոյն հրամանատարին և սահմանադրութեան տարամարդութեանցը համանայն կը գտնեմ. որովհետև հանրաբարական և քաղաքական ժողովոց գոյութիւնը կը պահէ, և ներքին գործոց տեսչութիւն ալ առաջնոյն նման ուրիշ խորհրդոյ և հոգաբարձութեանց կը յատկացնէ, միայն կարեւոր բարեփոխութեամբ մը, և այն ալ ազգին գործերը շուտով կարգադրուելու գովեստ

չի նպաստակու. և ահա այս տեսութեամբ ներկայ խնդիրը որ այս ասասման դժուարագոյն կը նկատուի և ընդարձակ ստեղծարանութեանց նիւթ կ'ըլլայի, այնքան պարզ է, որ ոչ գաղթի ունենալ պէտք է կարծել և ոչ սարսռա, այլ յամենայնի հարթ և առապար։

Եթէ որոշելու կէտ մը կայ, այն ալ առաջարկեալ տեսուչ խորհրդոյ սրբոյ ընտրելի և պատասխանատու բլլալն է, զոր որ Մամիկոնեան էֆէնտի առաջին նիստին դիտողութեան ենթարկեց, և այդպէս ալ կարևոր կէտ մի է, որովհետև տեսուչ խորհրդոյ պաշտօնը ազգին համար մեծ և օգտակար բլլալով, ազգին շահը կը պահանջէ որ ազգային երեսփոխանական ժողովին ընտրութ և գործադիր իշխանութեան դէմ Սրբազան Պատրիարքը նախագահ ունենալով, մինչդայն ազգային ժողովոյ պատասխանատու բլլայ, բայց բարձրագոյն հրամարակին համաձայն չբլլալն ալ իրաւամբ զգուշալի կէտ մի է, քանի որ մեր վարչական կազմութեան կերպը անոր տրամադրութեանը համաձայնեցնելու հարկին մէջ կը գտնուիմ։

Որքան թոնարհարար կը յիշեցնեմ, տեսարը, որ ազգի որոշելիք կերպերնիդ քանի որ կատարեալ դրութիւն մը բլլալու դիմաւոր պայմանէն, քանի կ'ուզեմ ամենականոնաւոր պաշտօնէութիւն մը հաստատելու օրէնքէն զուրկ է, առ այժմ ամէն դիտողութիւնները տեղեկագրին օրինաւոր առաջարկութեան վրայ ամփոփելով, ընտրութեան և պատասխանատուութեան կէտերը, տեսուչ խորհրդոյ պաշտօնի մեծութեան և կարևորութեանը համեմատ որոշեմ, այն կերպով որ ընտրութեանը ընդհանուր ժողովն ալ մասնակցութիւն ունենայ. և պատասխանատուութիւնը թէև բազմաթիւ ժողովոյ ըլլալ որոշուի, բայց այն եղանակաւ որ գործելու մասին ամէն դժուարութիւններէ և խոչընդոտներէ ազատ ըլլայ, ինչպէս որ քանի մը երեսփոխանայ կողմէ այս կէտին վերաբերեալ դրաւոր առաջարկութիւն մը ալ ներկայացած էր. բայց աւելի յարմարաւոր և օգտակար միջոցս կարգադրելը գտնելու պատկառելի ժողովոյդ կամացը յանձնուած է։

ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ Ս. Է. — Մինչև յարդ մեր մեծապատիւ պաշտօնակիցները Սահմանադրութեան վերաբերութեան, մանաւանդ վարչական կազմակերպութեան մասին զանազան առաջարկութիւններ բերին, թարգմանչութեան առարկելով թէ իւր առաջարկութիւնն ամենէն աւելի օգտակար է և ազգին պիտոյքը լիովին կը պատասխանէ։

Մեր առջև երկու կէտ կայ. չեմ կրնար ընդունել այնպիսի բան մը՝ որ Էրզրումի ներ բազմահատոր օրինաց մատեաններ թակ չի նելու բաւական են, մեր երկիրներուն սահմանադրութիւնն ինը տարի է վեր չը սրբազրուիր. տիպայ խելքի համաձայն չէ։ Մոնթեսքիէան էֆէնտի այս խնդրոյն մոլար ճամբով հոս գալը կը նկատէ, ես այնպէս չեմ ընդունիր, և կրկէ թէ վարչական մարմնոյն կազմութեան մասին եթէ դիտողութիւն ընել հարկ էր, այն ալ վարչութիւնը պէտք էր ընել, որ մինչև հիմա լուռ կը կենայ։ Բայց ինչ ըսենք տեղեկագիր հայր տարրին այն դիտողութեանց, որով երկուտուր կաչկանդեալ կը նկատէր վարչութեան ժողովը ու խորհուրդները, և այս հաստատելու համար այնպիսի գործնական տպաւորոյթներ բերաւ, որ գրեթէ ամենուս վրայ համազգամ մը գոյացուցին թէ պէտք է Սահմանադրութեան այդ կէտերը սրբագրել։ Քանի որ ամենուս փափաքն ալ միապէս վերաբերութեան խնդրոյն որ մը յառաջ ըսծումն է, ես կրնամ թէ ինչպէս ազգրամարանական առած է, գիտնական խնդրոյ վրայ ձայն բարձրացը ոչնրան նշանակութիւն չունի՝ որքան խեչահաս անձանց տուած վճիռները. նոյնպէս հիւանդի մը վրայ խմատուն բժշկին յայտնած կարծեաց առջև առաջինչ են բժիշկ չեղող շատ մը անձանց կարծիքը։ Օրէնք մը պէտք է բղխի իրաւարանութենէ, և քանի որ իրաւարանութիւնն օրինաց և գիտութեանց ըրուն ըլլալը գիտենք, օրէնք չենելը կը պատկանի այն անձանց, որ մինչև իակ կատարեալ գիտութեան օրինաց խմբագրութեան կարողութիւն ունենալնին ճանչցուած է, և ազգս այնպիսի անձինք իւր մէջն ունենալն արդէն պատիւ կը համարի։ Ուստի եթէ կը փափաքինք վերաբերութեան խնդրոյն ըսծումն օր մը առաջ տանել, պէտք է այն օրէնդիր և իրաւագէտ անձանց յանձնել որ ատկէ առաջ եղած բոլոր առաջարկութիւնները, ծրագիրներն ու տեղեկագիրները աչքէ անցընելով և օրինաց սկզբունքներուն հետ բաղդատելով և համաձայնեցնելով՝ քիչ օրուան մէջ ազգին ներկայ վիճակին և պիտոյից պահանջմանը համեմատ օրինագիր մը բերեն մեզ։ Եթէ ազգին յառաջադիմութեան մեկ շարժառիթ օրէնքը կը գտանենք և կուզենք կատարեալ օրէնքի մը արժանանալ, դարձեալ կրնամ թէ պէտք է այն անձանց յանձնել որ կարող են չենել և քիչ օրէն բերել։ Այս մասին իմ կողմէս կ'առաջարկեմ Վահան էֆէնտին, Շահպազ էֆէնտին, Եղուարդեան էֆէնտին, Մելիքսէթի էֆէնտին և Ամասեան էֆէնտին։ Ահա այսպիսի անձանց պէտք է յանձնել այս գործը, դիտնալով որ դիտնական խնդրոյ մէջ խելքսաս անձանց կարծիքն ու վճիռն առաւել յարգի են և ընդունելի քան թէ այլոց։ Ահա այս է իմ առաջարկութիւնս։

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքը Խօլտամեան հայր տարրին է։

Տ. ՊՕՂՈՍ ՎԱՐԴ. ԽՕԼՏԱՄԵԱՆ. — Վարչական մարմնոյն մէկ մասը Կրօնական ժողովն բլլալով, վարչական կարգակերպութեան վրայ առենախօսելու համար մինչև յարդ բեմն ելլող երեսփոխան էֆէնտիները Կրօնական ժողովոյ կազմութեան համար ալ այլ և այլ կարծիքներ յայտնեցին, թէ այս Ժողովը քանի՞ անդամներէ պէտք է կազմուի, և թէ խրատանչիր եկեղեցական գասակարգէ քանի՞կան անդամ, այսինքն՝ սրբան եպիսկոպոս սրբան վարդապետ և սրբան քահանայ պէտք է գտնուին։ Այս մասին առաջարկութիւն ընող էֆէնտիներն իրենց առաջարկութեանց մէջ այս կէտերը միայն շօշափեցին. ուստի ես ալ պարտ կը համարիմ նոյն կէտերուն նկատմամբ իմ կարծիքս յայտնել, և յետոյ Կրօնական ժողովոյ պաշտօնին և պարտաւորութեանց նկատմամբն ալ քանի մը դիտողութիւններ ընել։ Թէև երեսփոխան էֆէնտիներէն առաջարկողներ եղան՝ որ Կրօնական ժողովոյ պարտուց և պաշտօնեան մասին Սահմանադրութեան մէջ գտնուած տրամադրութիւններն անփոփոխ պահուին, սակայն ես պիտի յայտնեմ թէ Կրօնական ժողովոյ համար Սահմանադրութեան տրամադրած պարտաւորութիւնները ներկայ անգործադրելի եղանակին մէջ պահելը Կրօնական ժողովը յաւիտեան անգործութեան դատապարտել է։

Այդ, մեր առնուազն նախապէս՝ այն կէտը թէ Կրօնական ժողովն ո՞րքան անդամներէ կազմուելու է։ Այս մասին Ռուսինեան էֆէնտի իւր ատենախօսութեան մէջ բաւ թէ Կրօնական մասնախումբը 5 անդամ պէտք է ունենայ, քիչ մ'աւելի առատաձեռն գտնուելով Իսթիմեան էֆէնտի Կրօնական ժողովոյ անդամոց թիւն 7 ի հանել, մինչդեռ Սահմանադրութիւնն ու վերաբերեալ յանձնախումբը 14 ի վրայ կը համաձայնին Կրօնական ժողովոյ անդամոց թուոյն համար։ Սակայն եթէ այս էֆէնտիներն Կրօնական ժողովոյ անդամոց այն թուական գիշէն այն նպատակաւ կառաջարկեն, որպէս զի անդամակցութեան համար արժանաւոր և յոժարակամ եկեղեցականներ գտնելու դժուարութիւն չբաշուի, ես նկատելով որ եկեղեցական խնդրոյ և Կրօնական ժողովոյ մը բնութիւնը, որոյ անդամներն որքան բազմութիւն բլլան, այնքան աւելի կարևորութիւն և օգտակարութիւն կ'առնուն եկեղեցոյ առջև, խնդիրներն անդրադարձութեամբ կը ծեծուին, և մեր եկեղեցոյ առանդութիւններն ու սովորութիւններն աւելի բարգաւաճ կերպիւ կը պարարուին, կը ծանուցնեմ անանց՝ որ Կրօնական ժողովոյ անդամոց 14 թիւն անփոփոխ պահել կ'առաջարկեն։ Իսկ գալով այն կէտին՝ թէ եկեղեցական անձնիւր դասակարգութենէն Կրօնական ժողովոյ անդամակցութեան համար քանի՞կան անձինք ընտրել պէտք է, ասոր վրայ ալ գանազան առաջարկութիւններ եղան. Ռուսինեան էֆէնտի բոլոր անդամոց համար իւր սահմանած 5 թուոյն համեմատ մէկ եպիսկոպոս մէկ վարդապետ և երեք քահանայ. Իսթիմեան էֆէնտի ալ բոլոր անդամոց համար իւր սահմանած 7 թուոյն համաձայն մէկ եպիսկոպոս երկու վարդապետ և չորս քահանայ ընտրել առաջարկեց. ասոնց առաջարկած այս դրութիւնն ալ սխալ է։ Եկեղեցոյ բուն կառավարիչներն եպիսկոպոսներն են. և պիտի կարծեսան մարմնոյն մի և համբիթոյ բութիւն է՝ որ կը կառավարի զեկեղեցին. իսկ վար-

զասկեաբ և քահանայք միմիայն խորհրդակից և գործակից են եպիսկոպոսաց, անոնց հովուական պաշտամանցը կ'օգնեն ստանձնած անձնիւր պաշտօնին 'ի գործ դնելով՝ եկեղեցւոյ խորհրդոց մատակարարութեան և ուրիշ հոգևորական գործոց մէջ. նոյնպէս ժողովոց մէջ ալ անոնց խորհրդակից են միայն ըսի, և ասոր ապացոյց՝ մինչև եկեղեցական նախնի դարերուն մէջ չենք տեսներ երբիք այնպիսի եկեղեցական ժողով մը՝ որ միայն վարդապետք և քահանայք բաղկացեալ ըլլայ, կամ որոյ մեծամասնութիւնը վարդապետներէ կամ քահանայներէ բաղկացած ըլլայ. ընդհակառակն շատ եկեղեցական ժողովներ կրնանք ցուցնել մեր պատմութենէ՝ որոնք միայն եպիսկոպոսներէ կը բաղկանային. ահա այս է մեր եկեղեցւոյ նուիրական սովորութիւնը։ Ուստի կ'առաջարկեմ՝ որ Կրօնական ժողովոյ անդամոց կէսը կամ մեծագոյն մասն եպիսկոպոսաց դասէն բաղկանայ, այնպէս որ եթէ անդամոց ամբողջ թիւը 14 է, գոնէ 8 եպիսկոպոս ըլլայ և մնացածը հաւասարապէս բաղնուի վարդապետաց և քահանայից վրայ։ Բայց պիտի ըսուի՝ թէ Գ. Գլուխոյ մէջ Կրօնական ժողովոյ անդամակցութեան համար այնքան եպիսկոպոս չը գտնուիր. ուստ այս կը պատասխանեմ թէ պէտք է խնդրել Կրօնական ժողովէն՝ ամէն կարեւոր միջոցներն հայթայթելով անոր, որ մէջի արժանաւոր եպիսկոպոսներ հասցնէ. եթէ այս անհնար ըլլայ, իրրև բացառութիւն՝ անոնց թիւը վարդապետով և քահանայով լեցնելու է, բայց միշտ գիտնալով որ մեր հովուական մարմինն եպիսկոպոսաց ժողովն է գործակցութեամբ այլոց հոգևոր պաշտօնէից եկեղեցւոյ.

Դարձեալ՝ Ռուսինեան էֆենտի կ'առաջարկէ որ Կրօնական ժողովը մէկ եկեղեցական կանոնադիրք մը խմբագրէ յանցաւոր եկեղեցականները դատելու և պատժելու համար։ Ինչ հարկ նոր եկեղեցական կանոնադրքի մը խմբագրութեան. մեր նախնիք այդ պէտքը հոգացեր են. մեք ունինք արդէն գրչագիր կանոնադիրք մը՝ որ ի հարկին կը գործածուի յանցաւոր եկեղեցականաց նկատմամբ. միայն թէ Ռուսինեան էֆէնտի միակողմանի կը գտնէ՝ եկեղեցական կանոնադիրքը միայն եկեղեցական յանցաւորները դատելու համար հարկաւոր ցուցնելով, մինչդեռ մեր ունեցած կանոնագիրքը չենուած է ոչ միայն եկեղեցականն՝ այլ և աշխարհականն ի հոգևոր դատելու և պատժելու համար։ Տարակոյս չունիմ՝ որ Ռուսինեան էֆէնտին ինքն ալ կրկնայ՝ թէ եկեղեցւոյ կանոնները միապէս կ'ուղղեն ի հոգևոր թէ աշխարհականը և թէ եկեղեցականը միանգամայն դատելու և հովուելու համար։

Գանք այժմ մէկ քանի խօսք ալ մեր Կրօնական ժողովոյ պաշտօնին և պարտաւորութեանցը վրայ ընելու։ Մեր Կրօնական ժողովն՝ ինչպէս որ Սահմանադրութիւնը գծած է, քանի մը պարտաւորութիւններ ունի, որք են՝ արժանաւոր և բանիրուն եկեղեցականներ հաստատել, եկեղեցւոյ պայծառութեան և բարեկարգութեանը հոգալ, ազգին մէջ կրօնական զգացումները զարգացնել և եկեղեցւոյ քարոզիչներն ու աւաղերէցներն ընտրել։ Այս պաշտօնները՝ կրնամ ըսել, թէ ըստ վերացական կերպիւ կամ անուանով միայն տրուած են Կրօնական ժողովին. վասն զի զատնք կատարելու համար պէտք եղած միջոցներէն և ոչ մին տրուած ենք իրեն։ Պաշտօն յանձնած ենք անոր եկեղեցական հաստատելու. բայց միթէ հաստատուն եկամուտներով ապահովեալ ժառանգաւորաց դպրոց մ'ալ դրած ենք անոր հոգոյութեան ներքև, որպէս զի կարող ըլլայ իր ստանձնեալ պաշտամունքն համապատասխան եկեղեցւոյ ընտիր մշակներ ու առաջնորդներ հասցնել. յայտնի է թէ ոչ երբիք միջոց մը ցոյց տուեր ենք անոր՝ այս մասին. այլ ո՞յր են մեր ժառանգաւորաց բնական վարժարանները. —յայտնի է թէ վանքերն են, և Սահմանադրութիւնն ալ հաստատած է զայս՝ վանական դպրոցներն ընծայական կոչելով, որ ըսել է իրենց անձը եկեղեցականութեան ընծայողներու դասախօսարանութեան տեղի, մինչդեռ քաղաքաց և գիւղերէից մէջ կրթութեան յատկացեալ վայրերը տարբերութիւն եղած է դպրոց յորջորջել։ Եւ ասկայն այս ընծայարանաց կեդրոնին տեսչութիւնն որո՞ւ յանձներ ենք. երբ Սահմանադրութեան մէջ Կրօնական ժողովոյ յատկացեալ պաշտօնին նայինք, այդ տեսչութիւնն ալ Կրօնական ժողովոյ յանձնել պէտք էր. վասն զի ով որ պաշտօն ունի եկեղեցական հասցնելու, ինք պէտք է ըլլայ նաև տեսուչ այն վայրերուն՝ որ այն նպատակին ծառայելու յատկացած են. բայց այնպէս չէ հիմա. պաշտօնը կրօնական ժողովինն է, իսկ դրութիւնը Վանօրէից խորհրդոյ, այնպիսի խորհրդոյ մը՝ որ ոչ բնարութեան և ոչ հանարատութեան մասին Կրօնական ժողովին կախում մը չունի, այլ ընարութիւնը Քաղաքական ժողովին կ'ընդունի և առ այն հանարատուկան ժողովին կ'ընդունի և առ այն հանարատուկան է. անանկ որ Քաղաքական ժողովը Սահմանադրութեան մէջ իրեն համար գծուած յոդուածին նայելով եկեղեցական հասցնելու պաշտօն մը չունեցած տեսեն, Վանօրէից խորհրդոյ համար մարատուութեան մէջ կը տեսնէ որ լուսէնայն այդպիսի պաշտօն մը յանձնուած է իրեն։ Ինչ հակասութիւն. ուստի և բանիրուն եկեղեցականներ պատրաստելու պաշտօնը Կրօնական ժողովոյ յատկացեալ ըլլալով՝ վանքերու ընծայարանաց տեսչութեան և Վանօրէից խորհրդոյն համար առնելու պաշտօնն ալ բնականաբար պէտք էր իրեն պատկանիր. իսկ հիմա ընդհակառակն կը տեսնենք որ առանց Կրօնական ժողովոյ յանձնելու այս կրկին պաշտօնները՝ Քաղաքական ժողովին տրուած են անոնք. սա է Վանօրէից խորհուրդն ընտրողը՝ լուծողը և ապարհամարուն. և Կրօնական ժողովն երբիք յարաբերութիւն չունի Վանօրէից խորհուրդին հետ։ Ինչ մեծ չփոթութիւն պաշտօնի, յարաբերութեան և պատասխանատուութեան. — պաշտօնի չփոթութիւն, վասն զի վերացական պաշտօն մը յանձներ ենք Կրօնական ժողովին՝ Եկեղեցական հասցնելու, և ասկայն գործադրութիւնը Վանօրէից խորհրդոյ տալով՝ այդ մասին նոյն խորհրդին համարատու ըրեր ենք Քաղաքական ժողովը. հետևապէս ո՞ր օրինաց և ինչ իրաւամբ Կրօնական ժողովը համարատուութեան առնեն եկեղեցական հասցնելու կէտին մէջ պատասխանատու պիտի նանչենք. ես իմ խղճովս չեմ կրնար երբիք Կրօնական ժողովին այդ մասին պատասխանատուութեան ենթարկել։ Նոյնպէս յարաբերութեան և պատասխանատուութեան չփոթութիւն կայ. որովհետև այն պաշտօնն՝ որ Կրօնական ժողովին է ի ընէ, Վանօրէից խորհուրդն ինք կը վարէ, մինչդեռ իր յարաբերութիւնը Քաղաքական ժողովին հետ է, և այս մասին փոխանակ Կրօնական ժողովին պատասխանատու ըլլալու՝ Քաղաքական ժողովին է պատասխանատու։ Ասանկ շփոթութիւն մեր Սահմանադրութեան տարբեր յոդուածներուն և ոչ մէկուն մէջ երբիք չենք տեսներ։ Ուրիշ պաշտօն մ'ալ յիշեցնեմ, որ անմիջապէս Կրօնական ժողովին պաշտօնները գծող սահմանադրութեան յոդուածին մէջ գրուած է, և ասկայն անոր ալ գործադրութիւնը Կրօնական ժողովոյ ձեռքը չէ, կամ մանաւանդ գործադրելու միջոցը չենք կամ մանաւանդ գործադրելու միջոցը չենք տուեր իրեն։ Կրօնական ժողովը պարտաւորուեր իրեն։ Կրօնական ժողովը պարտաւորութիւն առած է վարժարանաց երբեմն այցելութիւն ընելով հսկել քրիստոնէական կրօնքին ուսման եղանակին վրայ. այո, պէտք է ընել այս հսկողութիւնը, որպէս զի ազգային մանկրտին կարող ըլլայ քրիստոնէական կրօնին գիտութեան մէջ յառաջադիմել ըստ դաստիարակութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ. և ասկայն մինչև ո՞ր ատիճան տրուած է այս պաշտօնը Կրօնական ժողովին. Սահմանադրութիւնը կրսէ թէ Ռուսական խորհուրդն կրօնական ուսանելոց մասին միշտ պիտի դիմէ Կրօնական ժողովին. ըսել կ'ըլլայ թէ Կրօնական ժողովը պիտի հսկէ քրիստոնէական վարդապետութեան ուսուցման վրայ, նա պիտի ընտրէ կրօնագիտութեան դասատուն և պիտի որոշէ պէտք եղած դասագիրքը։ Բայց թէ որ թաղական խորհուրդներէն կամ հոգաբարձութիւններէն մէկը Կրօնական ժողովոյ զարարձութիւններէն մէկը Կրօնական ժողովոյ ընտրած դասատուին ձեռքը և անոր որոշած դասագրքին վրայ ուսանել չտայ քրիստոնէական վարդապետութիւնը, ինչ պիտի ընէ մեր Կրօնական ժողովը. այս մասին միջոց մը ցուցուած չէ մեր Սահմանադրութեան մէջ։

Ա.ՐԴ. դիտեցէք՝ երեսփոխան Հարը և Տեարը, եթէ Կրօնական ժողովն իրատութիւն ունի մեր գաղթական կրօնական դասագրոց և դասատուաց վրայ հսկելու, պէտք է թաղական խորհրդոց կամ հոգաբարձութեանց հետ ուղղակի կապակցութիւն կամ յարաբերութիւն ունենայ. և ինչպէս որ թաղական խորհուրդներն եկեղեցեաց եկամուտին, աղքատաց հոգատարութեան և պատահած վնասներուն կարգադրութեան մասին Քաղաքական ժողովոյ հետ յարաբերութիւն ունին և առ այն պատասխանատու են, այս մասին և առ այն անքնդմիջապէս Կրօնական ժողովին պատասխանատու չեն։

տասխանատու պէտք է ըլլան. բայց ո՞ւր է այդ պատասխանատուութիւնն. բնաւին չկայ. ինչ մեռեալ պաշտօն։ Ասոր համար է որ ցաւալի կրօնութեան մէջ ինկած է այսօրուան օրս կրօնադիտութեան ուսումն. ուրիշ ամէն ուսմանց և լեզուագիտութեան համար առակ չ'պակսիր թագական սնուցիչներուն մէջ, և տակաւին կարդը չրխտանէական վարդապետութեան եկած առեն եկեղեցւոյ ելից և մտից պիտանին չնեռէր, կամ պրպէն գանուած գաստառներէն մէկուն ամուսկանին վրայ դիչ մը յաւելում ընելով անոր կը յանձնուի կրօնագիտութեան դասատուութիւնը, այնպիսի դասատու մը՝ զոր չատ անգամ Կրօնական ժողովը չէ ընտրած։ Մեծապէս կանխատեսում, եթէ այս դիտողութիւնս ամէն թագուրս վարժարանաց վրայ հաստատապէս տարածել ուզեմ. թագոր կան՝ յորս բաւական Ջանքեր բրած են և կրնան թագաւորեր այս ամենակարեւոր ուսման առանցման համար ալ, և տակայն այսու հանդերձ պէտք է խոստովանիլ միանգամայն, որ մեր ազգային դպրոցաց չատերուն մէջ անծանօթ ուսում մ'եղած է կրօնագիտութիւնը։ Ուրիշ որ և է դիտութեան և լեզուի ուսման համար շաբաթը բանի մը օր ժամանակ ունին, իսկ երբ կարդը կրօնագիտութեան գայ, շաբաթը մէկ կամ երկու անգամ ընդամենը հազիւ ժամանակ կը գտնուի։

(Առենախօս Հ. Սուրբը գառնալով դիւանին՝ «իրաւունք չունի՞մ» ըսելուն վրայ, Առենապետ փաչան պատասխանելով «Կրնա՞ք իրաւունք ունենալ, ըստ, բայց խնդրէն դուրս է»։ Եւ յիշեցունելով թէ վիճաբանութիւնը Վարչութեան կազմակերպութեան վրայ է, և ո՛չ թէ Կրօնական ժողովոյ կամ թագական խորհրդոյ պաշտօնի կատարման մէջ պատահած արկասութեանց կամ դեղծմանց վրայ, հրաբերեց առենախօս Հայրապետը՝ գառնալ ի բուն խնդիր)։

Տ. ՊՕՂՈՍ ՎԱՐԴ. — (շարունակելով) Ուրիշ պաշտօնի մը վրայ ալ խօսիմ, որ Կրօնական ժողովին է. սակայն այս ալ մեռեալ պաշտօն...

ԱԼԱՃԱՃԵԱՆ Հ. Եպ. — (ընդմիջելով) Բուն խնդիրն այդ չէ. վարչական կազմութեան վրայ խօսեցէք։

ԴԱՀԱՐՈՍԵԱՆ Բ. Եպ. — Ինչո՞ւ կրնդմիջէք. Կրօնական ժողովոյ պարտաց և պաշտօնեան վրայ ալ թո՛ղ խօսուի։

ՓԱՓԱԶԵԱՆ Ս. Եպ. — Մի՛ ընդմիջէք, թող տուէք որ եզրակացնէ։

Տ. ՊՕՂՈՍ ՎԱՐԴ. — (խօսքից բիչը նոր՝ ձեռք առնելով) Սահմանադրութիւնը Կրօնական ժողովոյ համար պաշտօն գծած է եկեղեցեաց բարեշինութեան ու աւագերէցներուն բնարել։ Եթէ լաւ դիտելու ըլլանք՝ այս պաշտօնն ալ Կրօնական ժողովն ինք չկատարէր ինչպէս որ հարկն է. վասն զի՝ թէ և Կրօնական ժողովն ընտրութիւններ կընէ, բայց շատ անգամ իւր բրած ընտրութիւններն ետ մնացած են թագաւորական կոչմանէն. ասոնք իրենց ուզածը կատարեցին և Կրօնական ժողովն ալ զայն վաւերացնել կարուչի. այսպէս կըլլայ խիստ շատ անգամ. ինչ է ասոր պատճառն. պատճառն այս է որ թագաւորներն իրենց պաշտօնավարութեան մէջ պատասխանատու չեն Կրօնական ժողովին։

Ուրեմն՝ երեսփոխան հարք և տեարք, այս դիտողութիւնները ընելով արդարեւ ասենիպ ասելիք կ'խնդրեմ որ Կրօնական ժողովն ըստ արժանւոյն իւր պաշտօնները կարենալ կատարելու համար պէտք եղած միջոցներն հայթայթուին. զոր օրինակ՝ եթէ վանքերն ընծայարան ունին, ինչպէս որ պէտք է ունենան, այդ ընծայարանները Կրօնական ժողովոյ իրաւասութեան և հրամայողութեան ներքև դրուելու են, քանի որ արժանաւոր կրօնականներ հայցնելու նպատակին նպիրեալ են։ Այսպէս է որ մեր վանքերն ուրիշ նպիրական նպատակներու ալ կ'ծառայեն, շատերը մեր բարեպաշտ ժողովրդեան համար կրօնական ուխտատեղիներ են. և ամէն վանք վանքզամայն անդամին իրենց հիմնարկութենէն յրխտանէական և կրօնական կենաց կատարելութեան մէյմէկ վարպետներ ըլլալու սահմանեալ են, ասոր համար է որ ատոնց մէջ բնակող կրօնաւորները սիւն աշխարհի կ'կոչէ Շնորհալին իւրենց գերաշխարհիկ վարուց և հանապազորդեան աղօթակացութեան պատճառաւ։

Եւ զակայն մեր վանքերն իրաւ է որ մէյմէկ ուսումնասիրեր ալ են, պատուական յարկեր, որ մեր կրօնական իշխանութեան անձնաւորութիւնք հակրդութեան և մատակարարութեան շնորհիւ այնչափ դարերու հոլովմանց և ժամանակին բանութեանցը յաղթելով ցարդ անվթար մեզ հասած են։ Մի կարծէք ուրեմն, երեսփոխան Տէրեր, թէ նոր և տարօրինակ է առաջարկութիւնս. մեր վանքերուն անսչութիւնն ու մատակարարութիւնս ըստ ամենայն մասին ի վերոյ հետ մեր կրօնականաց ձեռն ըլլալը թէ սարբ Լուսաւորչի Յաճախապատուելոյն և թէ Շնորհալւոյն առ կրօնաւորս գրած շրջաբերս. նայն վայելի և օրինաւոր մատակարարութեան եղանակն է որ կատարելիք ապէ, միայն հարստահարութեան խնդիրներու մէջ յարարերական մասը Գաղարական ժողովին վերապահելով։ Գալով Կրօնական ժողովոյ միւս պաշտօններուն՝ զորս մեռեալ անուանեցի և զորս պէտք է կենդանացնենք, կատարելիք որ ամենից այլ և այլ մասերուն համեմատ Կրօնական ժողովն ալ համարաւոր ըլլայ յորոց և ակն է. այսինքն՝ ինչպէս որ թագական խորհուրդներն ու հոգաբարձութիւններն իրենց պաշտօնին վերաբերեալ աշխարհային գործոց հիւղերուն մասին պատասխանատու են առ Գաղարական ժողովն, այնպէս ալ եկեղեցեաց պայծառութեան և գրոյցաց դրխտանէական ուսման մասին պատասխանատու ըլլան ուղղակի առ Կրօնական ժողովն, իրենց ընտրութեան վաւերացումը կրօնականէ և թաղականէ միացեալ Խառն ժողովէն ընդունելով։

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքն Ամասեան Եֆէնտիին է։

Այս միջոցին Սրբազան Պատրիարքը գալով, իւր նախագահական աթոռը բարձրացաւ։

ԱՄԱՍԵԱՆ Ց. Եպ. — Ազգային վարչութեան կազմակերպութեան խնդիրն անչուշտ ամենուն ծանօթ է. Սահմանադրութեան ծնած օրէն մինչև այսօր վարչական մարմինները ազգին գործերը ժամանակին անօրինել կարող չըլլալուն, զանազան դանդաղ և բազմ երեսան գոլուն համար երեսփոխանական ժողովը սահմանադրութիւնը վերաբերելու հարկը առաջ և ճանչցած և վերաբերեալ յանձնաժողով մը կազմելով՝ գործն անոր յանձնած է. այս յանձնաժողովն ալ տեղեկագիր մը և վերաբերութեան ծրագիր մը բերած ըլլալով, ասոր վրայ վիճաբանութիւն բացուած է ժողովոյս մէջ. զանազան առենաբանք այսպան նիստերու մէջ վարչութեան նորոգ կազմութեան մասին վիճաբանութիւններով այլ և այլ գաղափարներ յայտնած են, որոց ամենուն մէջ ալ գրեթէ ճշմարտութիւններ կան. բայց ցաւալին այն է որ ամբողջում չկայ։ Առանց մէջ ըսող ալ կայ թէ վարչական մեքենան անկատարութիւն մը չունի, ուստի և նոր կազմակերպութեան պէտք չկայ։ Վարչական կազմութեան համար կատարեալ գաղափար մը չէ գտնուած, որովհետև պակասութեան պատճառները կատարեալս դիտցուած չեն։ Երբոր հիւանդութեան մը պատճառները կատարեալ կերպով դիտցուելու ըլլան, դարմանը շատ կը դիւրանայ և կը գիւրանայ։ Բնա թա՝ ազգային գործերն ետ մնալը և չանսանելուն պատճառն ազգիկ կազմակերպ վարչութիւն չունենալն է. պակասութիւնը կազմակերպութեան մէջ մնառելու է։ Ազգը Սահմանադրութիւն մ'ունեցեր է թէև, բայց ասոնք ամենեքեան չէ ունեցեր. վարչութիւն մը կայ, բայց ազգիկ կազմակերպութիւն չունի. ըսել է թէ վարչութիւն չկայ ամենեին. գործնական մեզանիկներէ ալ ցուցուցած չեն՝ թէ ինչ է կազմակերպութիւն մէջ եղած պակասութիւնը. վասն զի մարդիկ մէջ եղած պակասութիւնը մինչև որ վարչութեան ինչ ըլլալը չհասկցուի, կարելի չէ պակասութիւնը չհասկցուիր։ Վարչութիւն ըսուած բանն ամէն ազգի ամէն բնակութեան և ամէն անհատի կը վերաբերի. եթէ մէկը վատառական է կամ անբարեաւոր, իւր գործին մէջ վարչութիւն մը և անոր համեմատ կազմութիւն մը ունի. երբ գործն ընկերութեան մ'է, այս ալ իրեն համար վարչութիւն մը ունի. իսկ թէ որ ազգ է, ազգային վարչութիւն և անոր համեմատ կազմութիւն մը ունենալու է։ Բայց այս վարչութեանց խրատանչիւրն իւր բնութեան և տարիքին համեմատ կազմակերպութեան ձև մը ունենալը բնական եղած է. հարաւոր տարիներէ ի վեր կան ու կը կենան ասոնք։ Վարչական կազմութիւնն երեք հիմնական ձև ունի. մէկն է փուխանակ բրմապարիզի ընտրածը, որ է Պատրաստուած բրմապարիզի ընտրածը, որ է Պատրաստ

տիշ իշխանութիւն. միւսն է փոփոխուած տաքի-նեխաբարիի բառածը, որ է Տնօրինական իշխանութիւն. և երրորդն է փոփոխուած էքզէքիւթիվի բառածը, որ է Գործադիր իշխանութիւն։ Եթէ վարչական գործերն ազգի մը կը վերաբերին, այս երեք սկզբունքին տակ պաշտօնները կը բաժնեն։ Պատրաստական իշխանութիւնը գործերը բնող և պատրաստող է. այսինքն՝ ինք չպիտի գործադրէ, այլ գործադրուելիքը պիտի ցուցնէ։ Տնօրինական իշխանութիւնը տնօրինող է, որ զատ և մասնաւոր կարգութիւն ունի. իսկ երրորդը, որ Գործադիր իշխանութիւնն է, պաշտօն ունի գործադրել ինչ որ պատրաստուած տնօրինուած և իրեն եկած է։ Իշխանութեան այս երեք ճիւղերը, երբ գործը մասնաւորաց է, կրնան միանալ մէկ անձի վրայ. իսկ թէ որ հասարակաց է գործը, կը բաժնուին։ Օրինակի համար, Թիւրքիոյ խորհրդի անուն ընկերութիւն մը կայ, որ տարին մի անգամ ընդհանուր Ժողով ունի, և այս ժողովը գործող չէ, այլ միայն խորհող. իսկ գործադրութեան տեղը տիրէ՛ր մը կայ, որ հինգ վեց հոգիէ բաղկացեալ ժողով մ՚ունի իր հետ. սոնք կը գործեն, բայց ինչպէս. ըսենք թէ ածութիւն առնուլ և նաև չինել տալ պիտի է, սիրելիները կղզայ այս օրէնքները, կառաջարկի ժողովին, և ինք կը գործադրէ։

Ազգային գործոց ալ դալով, վարչութեան ձևն այսպէս պիտի է ըլլալ. երկար բացատրութիւն տալու հարկ չկայ. տնօրինող մարմինը զատ և գործադիր մարմինը զատ են. աշխարհիս մէջ երբէք օրինակը չկայ որ ժողովները գործող մարմին լինին. ժողովներն ինչ անուանով ալ և ո՞ւրչափ ըլլան, գործող չեն կրնար ըլլալ. մարդն է գործող և մէկ է։ Մեր սահմանադրութեան մէջ չկայ այս սկզբունքը. սահմանադրութիւնն ուրիշ բան է, վարչական կազմակերպութիւնն ուրիշ բան։ Այսօր միապետական կառավարութիւն մը, որ միհիթարներ և զանազան սահմանիթարաթեներ ունի, կրնայ սահմանադրական ըլլալ, բայց իր վարչական կազմութիւնը փոխելով չէ, այլ նոյն մնալով։ Միայն իր բարոյական իշխանութիւնը սահմանի մը տակ կը դնէ, քաղաքացիին ընտրութիւնը ժողովին կուտայ և չէ թէ վարչական կազմութիւնը կը փոխէ. վարչութիւնը զատ բան է, կուզէ կապակցութիւնը միապետական ըլլայ, կուզէ հասարակապետական ըլլայ։ Մենք խօսուած ենք՝ թէ որ վարչութիւն բսելով սահմանադրութիւն հասկցած և սահմանադրութիւն ըսելով վարչութիւն հասկցած ենք։ Ըսի թէ ժողովները խորհող են և ո՛չ գործող. մեք ինչ ըրեր ենք. Քաղաքական ժողով մը կայ որ պիտի գործադրէ. ետքն ալ եղեր ենք թէ խորհուրդներ ալ ըլլան և անոնք ալ գործեն. ո՞վ պիտի գործէ. գործող մարմինները պէտք չէ որ փոխուին. Գանգրանեցու և որ և է ընկերութեան տիրիքթէօրները երբէք չեն փոխուիր. զէշ բան է փոխելը. մեք գործողները ժողովներն են ըսեր ենք և տարին կամ երկու տարին մէյ մը կը փոխենք. սխալ է այս դրութիւնը. վարչութեան համար՝ ինչպէս ըսի, ձևեր կան մէյ մէկ սկզբունքի վրայ հիմնեալ. հիմը Յի կրնայ վերածիլ խորհող, տնօրինող և գործադրող մարմինները զատ զատ են. սոսկա այնպիսի սկզբունք մ՚է, որուն վրայ վիճաբանելու հարկ չկայ։

Այս գործողութեանց մէջ բան մ՚ալ կայ զատելու, զոր այս անդամի վերաբերիչ յանձնաժողովոյ տեղեկագրերներն Ա. յօդուած ըրած են իրենց տեղեկագրին մէջ. այն է նոսկիին պատրիարք Խրիմեան Սրբազանին առաջարկութիւնն, որոյ վրայ երբէք վիճաբանութիւն եղած չէ. Խրիմեան Սրբազան ըսեր է թէ Ազգային վարչութիւնը հանրական և տեղական խնդիրներով միանգամայն կը զբաղի, և տեղական գործերն այնչափ շատ են՝ որ ժամանակ չեն թողուր հանրական խնդիրները լուծելու. անոր համար տեղական գործերը միւսներէն բաժնելու և մասնաւոր վարչութեան մը յանձնելու առաջարկութիւն ըրած է։ Այս ալ ճշմարիտ է. սակայն վերաբերիչ յանձնաժողովն այս առաջարկութիւնը չէ ընդուներ։ Եւ արդարև հին ժամանակները Պոլսոյ մէջ քիչ ժողովուրդ կայ եղեր. բայց այսօր շատցած են. ուստի հարկ է որ Պոլսոյ ժողովուրդն ալ իրր զատ դաւառ մը՝ իր դաւառական վարչութիւնն ունենայ։ Ազգային վարչութիւնը միայն ընդհանուր գործոց համար ընտրուած է, ինչո՞ւ Պ. Լանցիր իրենց դաւառական վարչութենէն զրկուին. Դաւառացիք ալ իրենց իրաւունքէն կը զրկուին, բանի որ կեդրոնական վարչութիւնը տեղական գործերով ըզբաղելէն ժամանակ չունենար դաւառացոց խնդիրներն ալ ուշի ուշով նայիլ։ Ամենուն յայտնի է որ գործ չը կրնայ տեսնուելուն պատճառներէն մէկն ալ այս տեղական գործոց Վարչութեան ժամերը գրաւելն եղած է։

Ուստի ամփոփելով կնգրակացնեմ թէ քանի որ մասնաւոր վարչութիւն կայ, ընդհանուր վարչութիւն ալ կայ, ասոնք զատ զատ գրի առնելու է այն երեք սկզբան վրայ զորս քիչ մը առաջ յայտնեցի, որք են Պատրաստող իշխանութիւն, Տնօրինող իշխանութիւն և Գործադիր իշխանութիւն. այս ալ նոյնն կազմութիւն մը կը պահանջէ. և թէ որ ընդունուի, մասնաժողովի մը յանձնելու է որ ծրագիր մը շինէ նոյն սկզբան համեմատ։

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքն Այրոսխոս Հայր սուրբին է։

Տ. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ ՎԱՐԴ. — Հինգ վեց նիստ է զոր կը զբաղի ժողովը վարչական կազմակերպութեան խնդրոյն համար. բայց մինչև հիմայ եղած առաջարկութիւնք միայն Քաղաքական ժողովոյ կազմակերպութեան կը վերաբերին և ասենոսան էֆէնտիներուն կարծիքներն այդ մասին կամփոփուին։ Ասոյդ է որ մեք քաղաքական անձանց կարգէն չենք, որպէս զի կարող ըլլանք Քաղաքական ժողովոյ կազմութեան մասին կարծիք յայտնել. ուստի և կարտասխինք որ նոյն խնդրին վրայ ասենոսանող էֆէնտիներն՝ որոց մէջ ոչ միայն փորձառու, այլ և իրաւագէտ անձինքներ կան, ամենէն աւելի բանաւոր և գործնական դրութիւն մը առաջարկեն. սակայն մինչև յարդ յայտնուածներն իրարու հակասական են. անանկ որ այսքան հակասութեանց վրայ պահ մը բոլոր երեսփոխանները շուարեցան, և հին դրութենէն չխոտորինք ըսողներ եղան, որոց մէկն ալ ես եմ, որ երկիւղս հինին մէջ մնալ կուզեմ կոր. վասն զի վարչութեան նոր կազմակերպութիւն տալ ուզելով՝ ոմանք մէկ ծայրը և ոմանք միւս ծայրը դացին. մէկն ըսաւ թէ մեր Սահմանադրութիւն եկեղեցւոյ գաթէն դուրս չելնէր, և միւսն ըսաւ թէ պէտք է աւելի ընդարձակել։ Այս պատճառաւ ես ալ պիտի համամայնիմ այն կարծեաց թէ Վարչութեան անդորձութիւնը կամ գործերն ըստ բաւականի չկրնալ տեսնելն ոչ այնչափ իր կազմութեան անկատարութենէն՝ որչափ իր գործառնութեանցը համար ներքին հրահանգ կամ կանոնագիր մը չունենալէն յառաջ եկած է։ Ուստի ինչ հարկ վարչական կազմութեան ձևի փոփոխութիւններ ընել, կամ ազգին մէջ իրաւագէտներ փնտռտելու երթալ օրինագիրք մը շինել տալու համար, ինչպէս որ էֆէնտիներն մէկին առաջարկեց. մեք տակաւին կատարեալ փորձառութիւն մը չունեցանք Սահմանադրութեան վրայ. իրաւ է որ 15 տարիէ ի վեր Սահմանադրութիւն ունինք և կը գործադրենք, սակայն ցաւ է ըսել որ խորհուրդներէն և ոչ մէկը տակաւին իր փորձառութիւնն իր յաջորդին չէ թողած. շատ Վարչութիւններ, խորհուրդներ եկան ու գացին, սակայն Վանայէն խորհուրդն անցեալ տարի միայն կրցաւ կազմուիլ։ Մեք՝ պէտք է երկու ծայրէն ալ ըզգուշանանք. պէտք է աւելի փորձառութեան բան թէ երևակայութեան վրայ հիմնենք մեր օրինագրքին թերութիւններն՝ եթէ իրօք կան. ասոր համար Ազգային ժողովը կրնայ ներքին կանոններ սահմանել, որոց հետևին Վարչութեան ճիւղերը՝ միանգամայն արձանագրութեան աւտար մը ունենալով, ուր նշանակուին փորձառութեան մէջ տեսնուած թերութիւնները։

Կը դառնամ այժմ Կրօնական ժողովոյ վրայ ալ բանի մը խօսք ընելու։ Յաւար կը տեսնեմ որ Վարչութեան այս ճիւղին վրայ խիստ թեթև կերպով կը խօսուի. առաջինն եղաւ Պոլսոյ վարդապետ, որ Կրօնական ժողովոյ վրայ խօսեցաւ և քիչ շատ բացատրեց։ Ես անոր պատասխանը դուն կէտերը կուզեմ լրացնել։ Կրօնական ժողովը մինչև հիմա կարող չեղաւ իր պաշտօնին և պարտաւորութեան պահանջումներն լաւ արժանաւոր ի գործ դնել. անդամոց թուոյն վրայ չէ խնդիրն, այլ կազմութեանը վրայ, որուն մէջ պակասութիւն կայ, շօշափելի պակասութիւն, և այն է Պոլսոյ շրջանակին մէջ գտնուող եկեղեցականներէն միայն կազմուիլ. ասոնք բաւական չեն ժողովականութեան պաշտօնն անաչառ և կրօնաւոր կերպիւ կատարել, վասն զի՝ թող թէ ի-

բենք ոբիշ զրպարտութիւններով պարարեալ են, այլ և իրենց անձնական վիճակը բարւոք և զոհացուցիչ շրջելով, չեն կրնար Կրօնական ժողովոյ պաշտօնն բան արժանաւոր կատարել։ Ուստի պիտի համաձայնիմ Պօղոս վարդապետին այն առաջարկութեան թէ Կրօնական ժողովը մեծաւ մասամբ գաւառական եպիսկոպոսներէն կազմուի։ 10 տարիէ ի վեր չլսեցի որ Կրօնական ժողովը բազմիր մը գրած ըլլայ առ Բ. Դուռն, մինչդեռ գրելու արտօնութիւնն ունի առանձնապրապէս. միթէ չպատահեցա՞ն ազգային ծանր խնդիրներ՝ որ լոկ եկեղեցւոյ պատկանին...

Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ՎԱՐԴ. — (ընդմիջելով) Գրեց նախորդ Կրօնական ժողովն։

Տ. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ ՎԱՐԴ. — (շարունակելով) Գաւառներէն արքեպիսկոպոսներ պէտք է գան նստին Պօլսոյ մէջ և անոնք կազմեն Կրօնական ժողովն. ես չեմ ըսեր թէ առանց հետ վարդապետ և քահանայ ալ չգտնուին. բայց մեծ մասը պէտք է եպիսկոպոս ըլլան. այն ատեն Կրօնական ժողովը գործելու կարող վիճակի մը մէջ կ'մտնէ...

ՀԱՖՃԱՖԵԱՆ Մ. ԵՖ. — Ես չեմ ընդունիր զայդ։

Տ. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ ՎԱՐԴ. — (շարունակելով) Դուք չէք ընդունիր, բայց ես կրսեմ. Կրօնական ժողովն ընկճեալ է, գործոն վիճակի մէջ դրնելու համար այսպէս պէտք է ընել, որպէս զի կարող ըլլայ իր պաշտօնն ու պարտաւորութիւններն անթերի կատարել, եկեղեցականաց վիճակը բարեկարգել, ընտիր եկեղեցական հասցընել. ատոնք են իր պարտաւորութիւնները. բայց չկրնար գործադրել, վասն զի իր ձեռքը չէ...

Կրօնական ժողովը վանքերուն վրայ իշխանութիւն չունի, ուստի ատոնց մասին չկրնար միջամտել. նախորդ Պարտաւորութեան օրով պատահածներն ալ աչքիս առջև ունենալով ես կ'տեսնեմ որ Կրօնական ժողովն երբեմն նախորդ Պատրիարքին ձեռքին տակը տեսակ մը անիշխանական կերպարանք զգեցած էր. ասոր պատճառն ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ վարդապետ և քահանայ անպամներուն լռութեամբ և աշխատութեամբ կենալը. իսկ թէ որ վիճակաւոր եպիսկոպոսներ ըլլան՝ բան որում ատոնք Պօլսոյ մէջ նիստ ոչան չունին մը չունին, անաչառութեամբ պիտի խօսին, այն ատեն ես ալ անաչառութեամբ կրնամ խօսիլ, մինչդեռ հիմա չեմ կրնար։

Տ. ՄԱՏԹԷՈՍ ՎԱՐԴ. — (ընդմիջելով) Ուրեմն վարդապետները կեղծաւոր են։

Տ. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ ՎԱՐԴ. — (շարունակելով) Իմ խօսքս լսողաց համար է։ Խնդմէ ատաջ Պօղոս հայր սուրբը խօսած ատեն այս կէտերը չբացատրեց. ես անոր պակասները լրացնելով ուզի ճիշդը խօսիլ ուզեցի։ Ա. ոչ այժմ այսչափ էր խօսելիքս. տակաւին ունիմ խօսելիքներ, բայց դանոնք ապագային կ'թողում, երբ այս վիճակս չարունակուի։

Վերջապէս ամփոփելով կեղրակացնեմ թէ՝ Ա. Վարչութեան ամեն ճիգերուն համար մէյ-մէկ ներքին հրահանգ չունենալով պէտք է թոյլ տալ անոնց՝ որ գործեն։ Բ. Ազգային գործոց բարւոք կարգադրութեան համար պէտք է որ Վարչութիւնն ամեն բան Խառն ժողովով անցնել կարող ըլլայ։ Գ. Կրօնական ժողովն առաւել գործոն վիճակի մը մէջ դնելու համար պէտք է մեր բան ձեին վերածել։

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքը Մատթէոս հայր սուրբին է. սակայն խօսք տալս յառաջ հարկ կ'համարիմ խնդրանել որ 10 վայրկեան մնայ ատենը գոցելու. հետևապէս ժամանակ չկայ շարունակել։ Ժողովը կ'ուզէնք որ ատենախօսութիւններն սկսան տարանալ, թուղթով, ատենախօսը փոխանակ խնդրոյն էական մասանց վրայ խօսելու սկսան երկրորդական կամ անուղղակի յարաբերութիւն ունեցող հանգամանաց վրայ ճառել և բարոյ տալ։ Այսի յայտնի նշան է որ խնդրոյն վրայ վիճաբանութիւնը նուազած է և պէտք կայ փակուելու կամ վերջանալու։ Այդպէս ինչ որ կրնար ըսուիլ Վարչութեան կազմակերպութեան վրայ՝ ամենը խօսուեցաւ կարծեմ և այսչափ երկար խօսուելէն ետև, զարմանալի չէ որ շատերը կը կարծեն թէ այս ժողովն անկարող է լուծել այս խնդիրը, և թէ օրէնքէս ան-ձանց պէտք է յանձնել, և կամ հին դրութիւնը պահպանել։ Ժողովն ինք դիտէ, թէ որ ուզէ վիճաբանութիւնը կ'շարունակենք տակաւին. բայց ինչդէս որ ըսի՝ այսօր ժամանակ չկայ շարունակելու. նոյն իսկ վիճաբանութիւնն եթէ փակել ուզուի, փակելու որոշումն անդամ այսօր քուէի չեմ կրնար դնել. վասն զի մեծամասնութիւն ալ մնացած չէ. միայն որոշող ձայնից միաբանութեան հաւանականութիւնը թէ որ փոքրել ուզուի, կը-նամ քուէի ձեռնարկել։

Ժողովն Ատենապետ փաշային այն յայտարարութեան վրայ արժան չ'գտնելով քուէարկութեան համար որոշող ձայնից միաբանութիւնը փոքրել, ՈՐՈՇԵՑ շարունակութիւնը յաջորդ նստին թողուլ։

Որոշուեցաւ նաև յաջորդ նիստը 15 օրէն գումարել և ներկայ Օրակարգն անփոփոխ պահել։

Ատեանը գոցուեցաւ ժամ 10ին։

ԱՏԵՆԱԳՐԻՐ — Հ. Ս. ԱԼԱՆԱՆԱՆ

ԱՏԵՆԱՊԵՏ — Ս. ԱՍԼԱՆԱՆԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

1. Տ. Խորէն	Եպիսկ.	Նար-գիլ	ԱՏԵՆԱՊԵՏ
2. Տ. Ղեւոնդ	Վ.	Աղթամար	ԱՏԵՆԱԳՐԻՐ
3. Տ. Աւետարան	»	Խակինտրեան	
4. Տ. Գէորգ	»	Դերձակեան	
5. Տ. Զաքարիա	»	Զիւմբիւթեան	
6. Տ. Խորէն	»	Կիրակեան	
7. Տ. Կարապետ	»	Սերոբեան	
8. Տ. Յովհաննէս	»	Փափազեան	
9. Տ. Արիստակէս	Ք.	Մատիրեան	
10. Տ. Գրիգոր	»	Սրապեան	
11. Տ. Գրիգոր	»	Անէմեան	
12. Տ. Ներսէս	»	Խապիզեան	
13. Տ. Սիմեոն	»	Պոտիմանեան	
14. Տ. Վրդանէս	»	Միջապիւզի	

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

1. Սիմոն	Պոքսաքեան	Զէյ	ԱՏԵՆԱՊԵՏ
2. Միքայէլ	Պասիկոնեան	Էիլինտ	ԱՏԵՆԱԳՐԻՐ
3. Աբրահամ	Հարենց	»	
4. Աստուա	Իկիտապաշեան	»	
5. Խաչիկ	Ալեքսանդրեան	»	
6. Կարապետ	Փափազեան	»	
7. Մկրտիչ	Իսահակեան	»	
8. Յակոբ	Կուսանոյ	»	
9. Յարութիւն	Գասիմիսեան	»	
10. Սարգիս	Աբրահամեան	»	
11. Սարգիս	Աբրայեան	»	
12. Սիմոն	Միքայէլեան	»	
13. Սիմոն	Ղարամանկեան	»	
14. Ստեփան	Խնդիրեան	»	

ԳԻՆ 2 ՂՐՈՒՇ

ԵԿԵՓԵՂԵՑԻՈՒԹԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՋԳԱՑԻՆ ԺՈՂՈՎՈՑ ԾԱԽՈՒՑ ՑԱՏԿԱՑԵԱԼ

Կը ծախուի ի Գիւանատան Պատրիարքարանիս, և Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ բանկալը և Հայ գրավաճառաց քով։